

**REPORTS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 2224-5227

Volume 4, Number 314 (2017), 157 – 166

UDC 007.3

A. Ramazanov¹, A. Kazhmuratova², Zh. Tymbaeva³¹Central Asian University, Almaty, Kazakhstan;^{2,3}Kazakh national research technical university named after K.I. Satpayev, Almaty, Kazakhstan;
ramazanov_altay@mail.ru; aigerim_k71@mail.ru; zhaziral@list.ru**ECONOMIC MEASUREMENT OF THE OIL MARKET
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Abstract. Kazakhstan's achievements in the development of oil and gas fields laid the foundations for a dynamic growth of its economy. In recent years, the development of oil and gas facilities occurs with the participation of foreign firms since a strategy for the use of hydrocarbon resources is based on attracting long-term investment and modern technologies, the construction of export pipelines, creating energy infrastructure. Today, the Government of Kazakhstan in its policy on expanding the role of the State in oil and gas projects, pays greater attention to transparency in the activities of foreign investors and strengthening their responsibility in the social sphere and local content. The Head of State set a new task to establish a more effective system for the management of hydrocarbon resources to maintain their sustainable production and export up to 2050.

This report considers the main directions of the oil and gas industry development, the basic of which are: the «KazMunayGas» National company, ensuring inflow of investments into branches of the oil and gas industry, development of the oil and petroleum products turnover sphere, National Fund of the Republic of Kazakhstan. In the research it have been analysed the program documents, developed by the government, devoted to development of oil and gas sector.

Keywords: oil, export, oil and gas complex, investments

А.А. Рамазанов¹, А.К. Кажмуратова², Ж.М. Тымбаева³¹Орталық - Азия университеті, Алматы қ., Қазақстан;^{2,3}Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті, Алматы қ., Қазақстан;**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МҰНАЙ
НАРЫҒЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЛШЕМІ**

Аннотация. Қазақстанның мұнай газ кен орындарын игерудегі жетістіктері ұлттық экономикасының қарқынды дамуының негізі болып отыр. Соңғы жылдары мұнай газ кешенінің дамуы шетел компанияларының қатысуымен орын алып отыр, өйткені көмірсутек ресурстарын пайдалану стратегиясы ұзақ мерзімді инвестициялар мен заманауи технологияларды тартуға, экспорттық мұнай құбырларын құруға, энергетикалық инфрақұрылымды дамытуға негізделеді. Бүгінгі таңда Қазақстан үкіметі өз саясатын мұнай газ жобаларында мемлекеттің рөлін кеңейту, шетел компанияларының қызметінде ашықтық дәрежесінің жоғарлауына, олардың әлеуметтік саладағы жауапкершілігінің артуына көңіл бөліп отыр. Елбасы көмірсутек ресурстарын игеру мен экспортының тұрақтылығын сақтап қалу мақсатында оларды басқарудың тиімді жүйесін 2050 дейін жылға қалптастыру бойынша жана міндет қойып отыр. Бұл баяндамада мұнайгаз саласының дамуының негізгі бағыттары қарастырылған, олардың ішінде: «ҚазМұнайГаз» Ұлттық компания, мұнайгаз өнеркәсіп саласына инвестициялар келуін қамтамасыз ету, мұнай мен оның өңделген өнімдерінің айналымы саласын дамыту, Қазақстан Республикасының Ұлттық Қоры. Зерттеу барысында мұнайгаз саласын дамытуға бағытталған үкіметтің бағдарламалық құжаттары қарастырылды.

Түйін сөздер: мұнай, экспорт, мұнай газ кешені, инвестициялар, басқару.

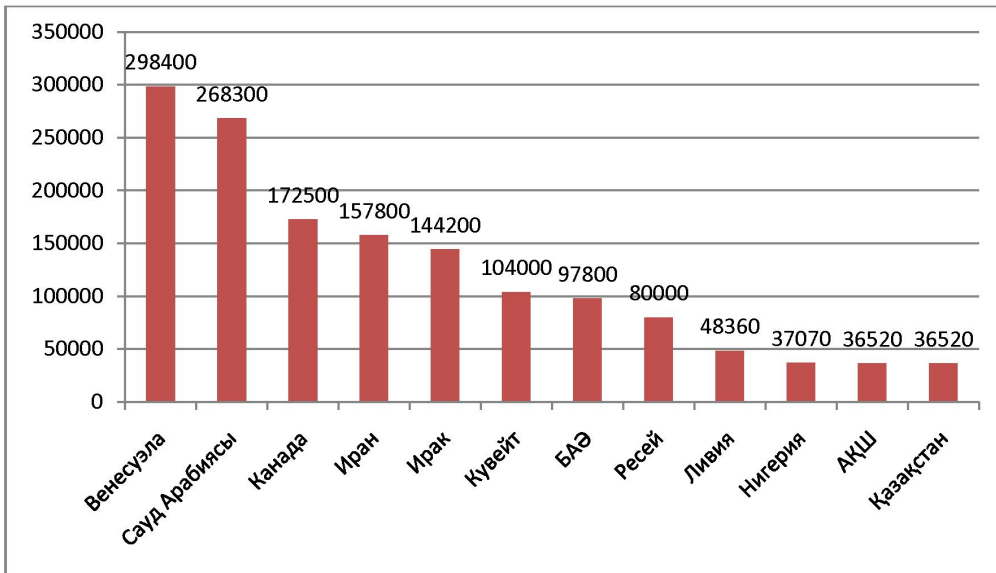
Мұнай және газ кешені бүгінде Қазақстан Республикасының экономикалық құрылымында шешуші рөл атқарады. Мұнай-газ компанияларынан түсетін кірістер мемлекеттік бюджеттің

негізгі бөлігін құрайды. Мұнай-газ кешені, шын мәнінде, мемлекет үшін бүкіл экономикасының доноры, әлеуметтік-экономикалық дамуы мен еліміздің жекелеген өңірлерінің дамуына әсері мол және ол экономиканың басқа салаларының дамуына да ықпал етеді. Мұнай-газ кешені жұмысы арқылы облыс және бүкіл мемлекеттік маңызды әлеуметтік бағдарламалардың жүзеге асуына тікелей байланысты.

Елеулі көмірсутек қорлары, мемлекеттің тиімді географиялық орналасуы, мұнай мен газ өндіруді одан әрі ұлғайту болашақта мұнай-газ кешені Қазақстан Республикасының экономикасында жетекші позицияны алады деп болжануда.

“BP” жылдық есебіне сәйкес, Қазақстандағы 2015 жыл соңындағы дәлелденген мұнай қоры 30 млрд баррельді құрайды. Салыстыра кетсек, зерттеулер бойынша, Ресейдегі мұнай қоры 102,4 - млрд баррель, Әзербайжанда – 7 млрд, Өзбекстан мен Түрікменстанда - 0,6 млрд. Ең ірі дәлелденген мұнай қоры Венесуэла (298,4 млрд), Сауд Арабиясы (268,3 млрд), Канада (172,5 млрд) мемлекеттерінде шоғырланған. Сәйкесінше, Иран, Ирак және Кувейттегі мұнай қоры 157,8 млрд, 144,2 млрд және 104,0 млрд баррельге бағаланып отыр. АҚШ та 36,5 млрд, Қытайда 24,6 млрд баррель мұнай қоры бар (1 – сурет).

Қазақстандағы дәлелденген мұнай қоры 1995 жылы – 5,3 млрд баррель болса, 2005 жылы ол 9 млрд баррельге бағаланғанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, Қазақстанда тәулігіне 1669 мың баррель мұнай өндіреді, бұл көрсеткіш 2014 жылмен салыстырғанда 1,6 % кем. Тұтыну тәулігіне 271 мың мың баррельді құрайды, бұл 2014 жылғы тұтыну деңгейінен 5,4 %-ға төмен болып табылады [1,2].

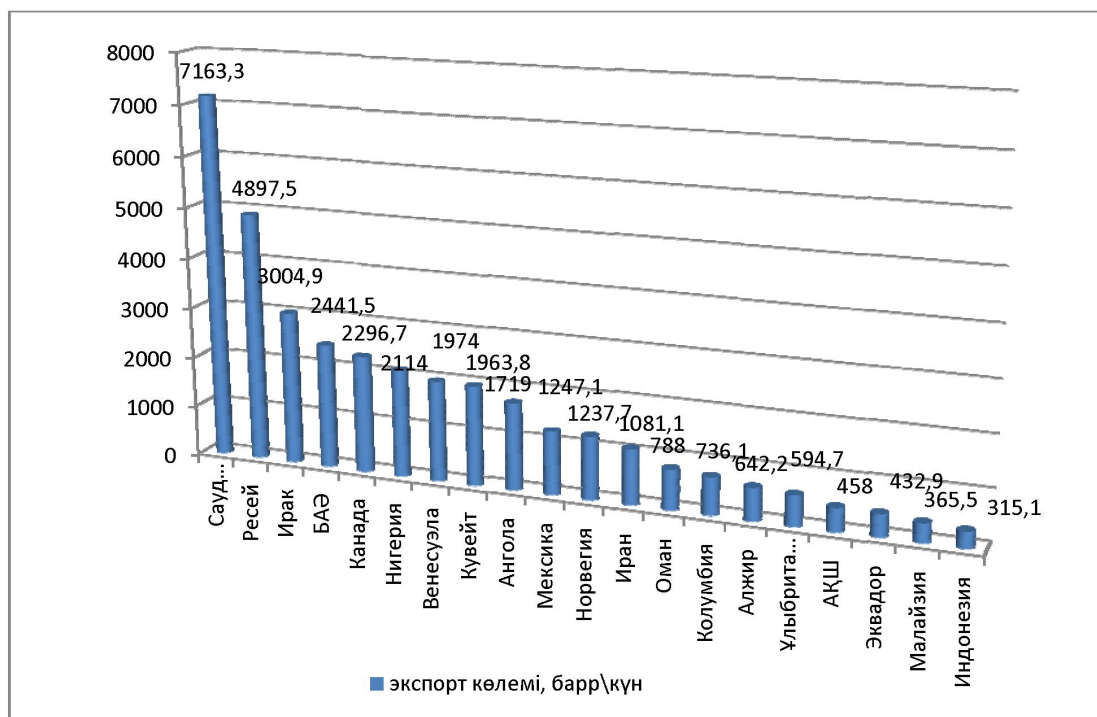

1 сурет - Әлем елдеріндегі мұнай қоры (2015 жылғы жағдай бойынша) диаграмма түрінде (млрд баррель)

Бұл жағдай мемлекеттің мұнай және газ өңдеу өнеркәсібін басқару жүйесін қайта құру және сол секторды тиімді басқаруды жүзеге асыру арқылы мүмкін болды. Үкіметтің қайта құрылымдау жүйесін басқару арқылы мұнай-газ өнеркәсібі және басқарудың жүйесі қазіргі уақытта тиімді жүзеге асырылуы, соның ішінде еліміздегі барлық өндірістер және шетелдік өндірістерде жатады. Мұнай-газ секторындағы ірі кәсіпорындар құру және басқару блогында артық сілтемелер жою өндірістік қызметінің айқын мамандануын және концентрациясын қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Халықаралық энергетикалық агенттіктің (ХЭА) сарапшылары болжауы бойынша мұнайға деген әлемдік сұраныс тәулігіне 1,4 млн баррельге дейін, 2016 жылы тәулігіне 96,1 млн баррельге дейін өседі деп күтілуде. 2017 жылға болжам бойынша, жаһандық сұраныс тәулігіне 97,4 млн баррельді құрайды [2].

Бүгінгі таңда 1,2-суретте көріп отырғандай ірі мұнай өндіруші елдер мұнай экспортын арттыруда және мұнай өндіруден көшбасшылары – Сауд Арабиясы 7,2 млн баррель / тәулігіне және Ресей 4,9 млн баррель / тәулігіне. Мұнай өнімдерін импорттаудан Америка Құрама Штаттары - 7,4 млн баррель / тәулігіне және Қытай - 6,7 млн баррель / күніне көшбасшылар болып табылады. [2].

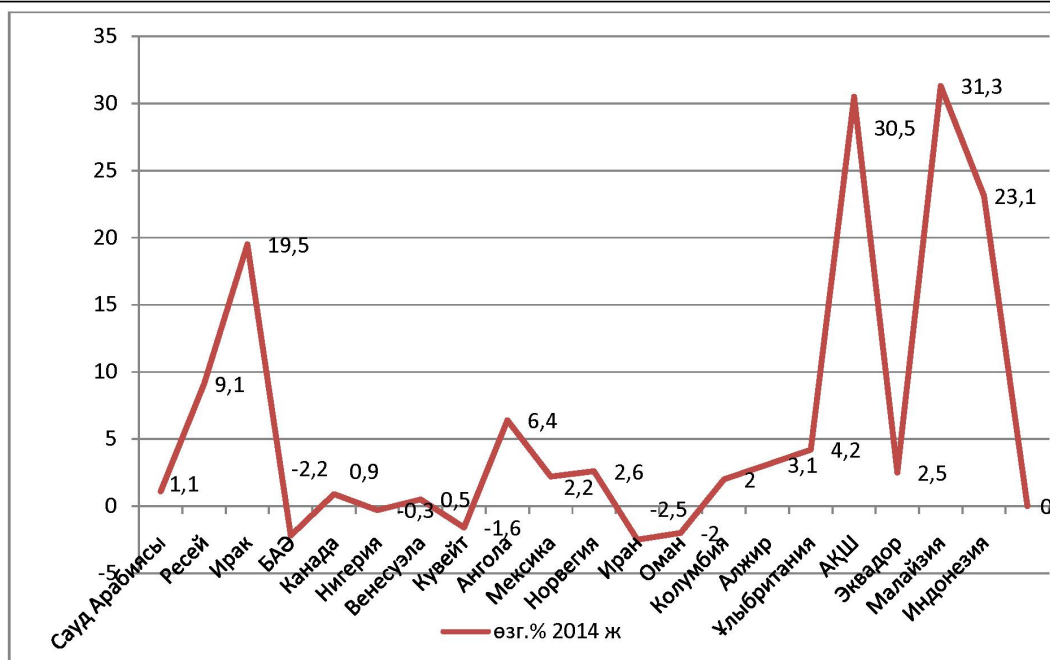
2 сурет - Әлем елдерінің 2015 жылғы мұнай көлемі диаграмма түрінде (ОПЕК деректері)

Қазақстан Республикасында минералды өнімдердің экспортын азайту үрдісі байқалады. Осылайша, 2015 жылы 2013 жылға қарағанда өнім 51,7 %-ға аз экспортталды. 1-кестедегі тауар экспортының құрылымы көрсетілгендей, 2015 жылғы минералды өнімдер экспорты 71,3 % құрады.

1 кесте - ҚР минералды ресурстардың экспорты (млн.долл)

	2013		2014		2015	
	млн. доллар	қорытындыға пайызбен	млн. доллар	қорытындыға пайызбен	млн. доллар	қорытындыға пайызбен
Барлығы	84 700,4	100,0	79 459,8	100,0	45 955,8	100,0
Минералды өнімдер	67872,4	80,1	63 890,5	80,4	32 753,1	71,3
ТМД елдері	4 977,1	45,7	4 769,4	43,2	3 521,0	44,5
әлемнің басқа елдері	62 895,3	85,2	59 121,1	86,4	29 232,1	76,8
Дерек көзі: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі жанындағы Статистика Комитетінің деректеріне сәйкес құрастырған.						

Сонымен қатар, кәсіпорындарға көптеген өндірістік қызметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік берілді, соның ішінде неғұрлым тиімді мұнай өндірісі көлемін арттыру. Қазіргі таңда мұнай өндірісінде көптеген елдерде өсу байқалуда, тек БАӘ, Кувейт, Иран, Оман сияқты елдерде өндіріс көлемі 2015 жылы төмендеген (3-сурет).

3 сурет - Әлем елдерінің 2015 жылғы мұнай көлемі диаграмма түрінде (ОПЕК деректері)

Өндірісті ұйымдастыру мен басқаруды жетілдіру бойынша шараларды жүзеге асыру тәжірибесі, құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту және жауапкершілікті арттыру, өндірістік және экономикалық функцияларын орталықтандыру, мұнай-газ кәсіпорындарынан туындады. Әлемдегі ұлттық мұнай компанияларының (ҰМК) қалыптасуы, ең алдымен, ұлттық мүдделерді қорғаумен байланысты.

Сонымен қатар, кәсіпорындарға көптеген өндірістік қызметтік мәселелерді шешуге мүмкіндік берілді, соның ішінде неғұрлым тиімді мұнай өндірісі көлемін арттыру.

Өндірісті ұйымдастыру мен басқаруды жетілдіру бойынша шараларды жүзеге асыру тәжірибесі, құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту және жауапкершілікті арттыру, өндірістік және экономикалық функцияларын орталықтандыру, мұнай-газ кәсіпорындарынан туындады. Әлемдегі ұлттық мұнай компанияларының (ҰМК) қалыптасуы, ең алдымен, ұлттық мүдделерді қорғаумен байланысты [3,4].

ҰМК арқылы шешуді талап ететін басты мәселе, мемлекеттің өнеркәсібі саласындағы жағдайға және елдің экономикасына ықпал етуі (мұнай өнеркәсібі үлкен), қолында өте қуатты құралы - ірі мұнай компаниясы бар, тігінен интеграцияланған мұнай компанияларымен бәсекеге қабілетті болу мүмкіндігі болып табылады.

Осыған байланысты, бұл кешеннің дамуында маңызды орын алған Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен құрылған Ұлттық компания «ҚазМұнайГаз» атқарды, 20.02.2002 жылғы екі біріктірілген ҚазақОйл және Қазтрансойл компаниялардың нәтижесінде құрылды [5,6].

«ҚазМұнайГаз» Ұлттық компаниясы құрылуы, осылайша бизнес тиімділігін арттыруға, әкімшілік шығындарды азайту, мұнай-газ секторында функциялардың қайталануын болдырмау үшін көмектесті. «ҚазМұнайГаз» компаниясы мұнай операцияларын жүргізу барысында басқару және бақылау үшін Үкіметтің жұмыс органы болып табылады. Бұл, өз кезегінде ұлттық экономиканың, жергілікті мердігерлер, материалдар, тауарлар мен қызметтердің, әлеуметтік проблемаларды шешуге, кәсіби білім беру және жергілікті кадрларды оқыту барынша кәдеге жаратуды қамтамасыз етеді.

АҚ ҰК «ҚазМұнайГаз» барлық мұнай өндірудің шамамен әрбір үшінші бөлігін қамтамасыз етеді, газ тасымалдаудың 96%, құбыр арқылы тасымалдаудың 67%, елдегі мұнай өңдеу 83% иемдену арқылы ұлттық мұнай-газдық бренд болды.

Маркетингтік компания Epey Intelligence Group бағалауы бойынша «Қаз-МұнайГаз» әлемдегі 50 жетекші мұнай-газ компанияларының тізіміне енгізген. Жақын арада, ұлттық холдинг әлемдік өнеркәсіпте 30 үздік корпорациялар қатарына қосылу үшін өзінің стратегиялық мақсаттарын қабылдауда [7,8].

Қазіргі уақытта Қарашығанақ мұнай-газ кен орнының дамуы мен көмірсутекті және газды тұрақты өндірудің тұжырымдамасы қарастырылуда. Мердігермен бірге еліміздің табысын барынша арттыру мақсатында тұжырымдамасын оңтайландыру бойынша жұмыс жүргізілуде. Қарашығанақ жобасын кеңейту бойынша іс-шаралар, 2017-2022 жылдар аралығына жаңа нысандарды іске қосу жүзеге асырылатын болады. Бұл жоба 6000-нан астам жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді. Оны кеңейту \$ 12 млрд инвестиция тартуға мүмкіндік береді.

1997 жылы, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен шетелдік компаниялар альянсы, құрамына Бритиш Газ, Аджип, ШевронТексако және Лукойл кіретін компаниялармен 40 жыл мерзімге, 27 қаңтар 1998 жылғы күшіне енген өнімді бөлу туралы келісімге қол қойылды. ӨБТК компаниялар Бритиш Газ және Аджип шарттарына сәйкес Қарашығанақ жобасының біртұтас операторы болып табылады.

2009-2011 жылға дейін жалғасқан мердігерлік компаниялармен келіссөздер қорытындысы бойынша, 2 шілде 2012жылы Қазақстан Республикасы ҰК АҚ «ҚазМұнайГаз» 10% үлестік қатысуымен жобаның мердігері болды. 2015 жылға қарай, ӨБТК басталу сәтінен шамамен 155 млн тонна сұйық көмірсутегі және 196 млрд куб газ өндірілді. Осы уақыт ішінде шамамен \$ 20 млрд инвестиция, сондай-ақ Қазақстан бюджетіне салық \$ 26 млрд және коммерциялық өндірісінің үлесін төленді.

Осылайша, мемлекеттік саясаттың арқасында жиырма бес жыл ішінде экономикада негізгі ірі өзгерістер орын алды [9,10]. Қазақстан экономикасының реформасы бірнеше кезеңдерін қамтиды:

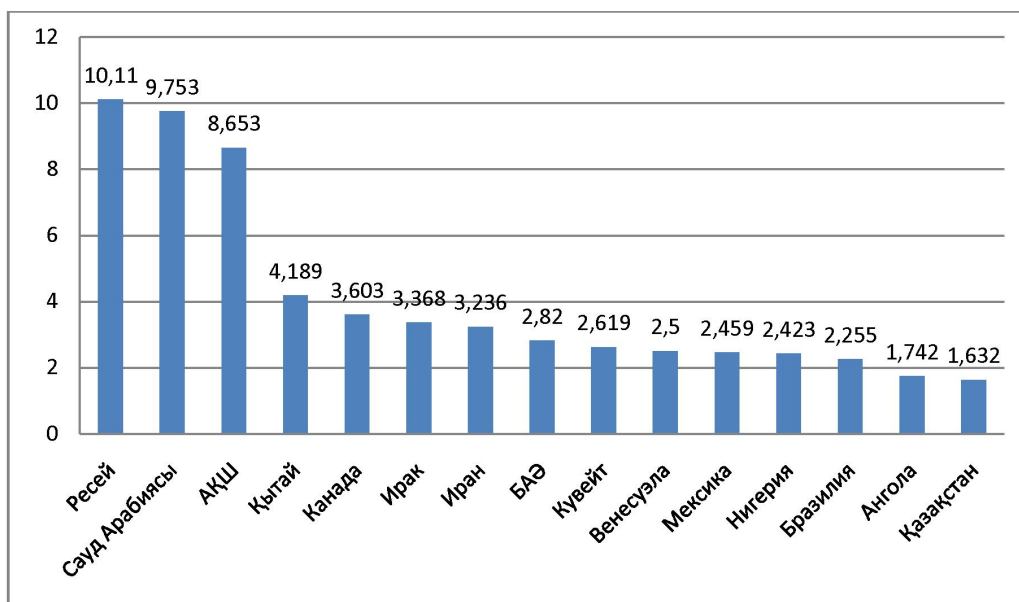
1 кезең - ескі экономикалық жүйені жою.

2-кезең - елдегі макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу.

3 кезең - салынған экономикалық жүйенің негізінде экономикалық өсу мен одан әрі дамыту қалпына келтіру.

4-кезең - жаңа технологияларды пайдалана отырып, өнеркәсіпті дамыту.

Тәуелсіздік алған жылдардан бері Қазақстан Каспий аймағындағы ең ірі қоры бар, әлемдегі мұнайды жетекші өндірушілер мен экспорттаушылар қатарына енді.

4 сурет - Әлем елдеріндегі мұнай өндірісі (2015 жылғы жағдай бойынша) барр/күн

Ондаған жылдар бойы республиканың егемендігі перспективалары басында ірі жобалармен байланысты болды болса, 1980-1990 жылдарда басталған, мұндай жобаларға ХХІ ғасырда «Қарашығанақ», «Теңіз» кешендері кіреді, сондай-ақ шұғыл мәселе санатына қайта департаменттер мен институттарында қуаты қорлары және барлау саласын одан әрі дамыту болды. 4-кестеде де көріп отырғанымыздай Қазақстан республикасы қазіргі таңда дүние жүзінде көлемі бойынша мұнай өндіретін елдердің ішінде 15 орында тұр.

Жаңа жоспарлары кейінірек «Еуразия» жобасының, сондай-ақ теңіз минералды ресурстарын игеру, соның нәтижесінде Каспий маңы ойпатының терең кен орындарын барлау және игеру негізделді. 2000-2010 жылдық кезең ішінде жалпы шамамен 30 мұнай-газ кен орындары ашылды [11,12]. ХХІ ғасырдың бірінші онжылдығы басында Каспий теңізінде Қашаған кешені ашылды, ол мемлекеттің ресурстарын екі есе арттырып жіберді.

Қазақстан 2050 жылға дейінгі даму стратегиясында табыс алу мақсатында энергетикалық ресурстарды, мұнай мен газды өндіру және экспорттау, тез өсуіне тиімді пайдалануды анықталған ұзақ мерзімді басымдықтары тұрақты экономикалық өсуіне ықпал ететін, сондай-ақ қазақстандықтардың өмірін жақсарту болып анықталды [13]. Қазіргі уақытта, мұнай-газ саласы өз дамуының жаңа кезеңіне аяқ басты. Геологиялық барлау жұмыстарының біртіндеп Каспий қайраңында, инфрақұрылымды құру, мұнай-химия өнімдерін қайта өңдеуді дамыту, оның ішінде жаңа мұнай және газ кен орындарын игеруге кіріседі. Бұл үрдіс белсенді әлемдік отын-энергетикалық нарықтарында Қазақстанның позициясын нығайту еліміздің саяси басшылығының ұмтылысын көрсетеді. Осыған байланысты, мұнай және газ өнеркәсібі басқару стратегиялық мақсаттарына бірқатар шешімдерді қамтиды:

Бірінші – экономикасына инвестициялар ағынын қамтамасыз ету. Мұнай-газ саласының өсуі елдегі шетелдік капиталды тарту үшін, оның ішінде қолайлы инвестициялық ахуалды, белгіленген белсенді және мақсатты инвестициялық саясат арқылы қамтамасыз етіледі [14,15].

2005-2015 жылдардағы кезеңде тікелей шетелдік инвестициялардың (ТШИ) талдауына назар аударсақ мұнай және газ конденсатын саласына инвестициялардың жоғары концентрациясын көрсетеді. Сондықтан орташа есеппен 2005 жылдан бастап 2014 жылға дейінгі кезеңде Қазақстан Республикасының мұнай-газ секторында жалпы ТШИ үлесі кейбір жылдары ел экономикасына жалпы ТШИ 31% жетіп, 22% -ды құрады.

ТШИ талдау секторында жалпы тау-кен және мұнай газ секторындағы көрсеткіштер бірінші жағдайда шетелдік капиталдың Қазақстан Республикасының табиғи ресурстарын дайындауға қызығушылығын білдіреді, екінші жағдайда инвестордың құқығының қорғалуын және бұл инвестициялар шикізаттық бағытын көрсетеді. Бұл, өз кезегінде Республикадағы экономикада дисбалансты тудыруы мүмкін, шетелдік капитал секторларына «жеткіліксіз қаржыландырылуға» алып келеді.

Мұнай-газ секторында ТШИ концентрациясы елдің өнеркәсіптік өндірісінің құрылымында мұнай-газ секторының кейбір жылдары 2,5% -дан 53,8% -ға дейін күрт өсуіне әкелді. Әрине, елге ТШИ ағыны кез-келген елдің экономикасы үшін пайдасы болып саналады, бірақ осы инвестицияны қабылдаушы елдің экономикасының ТШИ мөлшерімен бәсекеге түсе алмауы және экономиканың бірыңғай таратылмауы, экономикадағы өнімдер құны мен сұраныстың өзгерістеріне тәуекелді етеді [16].

Қазақстан Республикасының экономикасындағы қолданыстағы теңгерімсіздікті және экономиканың шикізаттық бағытын ескере отырып, үкімет 2010-2014 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарламасын әзірледі. 2010-2014 жылдарға арналған индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасын табысты іске асырылуына байланысты, мемлекет 2015-2019 жылға арналған бағдарламасын одан әрі дамытуды талап етуде. Тікелей шетелдік инвестицияларды тарту бойынша тәжірибе түрлі өнеркәсіптік дамуын қолдау құралдары мен қазіргі заманғы индустриялық саясаттың негізін қаладық.

Бағдарламаның мақсаты экономиканың шикізаттық бағыты бірте-бірте еңсеруге арналған мақсаттарды алға атап айтқанда емес кемінде 12,5% деңгейіне дейін ІЖӨ-дегі өңдеу өнеркәсібінің үлесін арттыру және жалпы экспорттың кем дегенде 40% -ы деңгейіне дейін шикізаттық емес

экспорттың үлесін арттыру, сондай-ақ өнеркәсіп өндірісінің жалпы емес кемінде 43% -ы деңгейіне дейін шикізаттық емес экспорттың ұлғаюы.

Осы бағдарлама аясында шикізаттық бағытты біртіндеп игеруге мақсаттар анықталды, сонымен бірге өңдеуші өнеркәсіптің ЖІӨ-тің деңгейі 12,5 % кем емес және шикізаттық емес экспорттың көлемін 40 % дан кем емес жалпы экспорттан ұлғайту, сондай-ақ шикізаттық емес экспорттың мөлшерін 43 % дан жалпы өңдеуші кешеннің өндірісінен кем емес мөлшерде жоспарлануда. ҚР ҰИИДМБ мақсаттарының бірі ТШИ туралы қайта бағдарлануы және Республикасында жаңа экспортқа бағдарланған жоғары технологиялық өндірістерді құру болып табылады.

Екінші мұнай өнімдерін өңдеу саласының дамуы және оны қайта өңдеу. Мұнай және мұнай өнімдерін өңдеу саласы негізінен көптеген ішкі және сыртқы факторларға байланысты ең сезімтал аймақ болып табылады. Бүгінгі күнде Қазақстан өз мемлекетін мұнай өнімдерімен толық қамтамасыз ете алмайды және мұнай импортына тәуелді мемлекеттің бірі. Зардап шеккен халықтың пікірінше мұнай өнімдері нарығының тұрақсыздығы және оны жүзеге асырудағы бағасы айтылды. Бірінші кезекте көңіл бөлетін жағдай ішкі аймақтағы отын нарығының күнгірттігі. Мемлекеттен бөлінген мұнай өнімдерінің көлемін дұрыс пайдалану мақсатында және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес компонентін жоюды қамтамасыз ету үшін Үкімет жергілікті операторлардың іріктеу критерийін және барлық процесстің ашықтығын талап еткені жөн [17].

Бұл мұнай өңдеу зауыттарына мұнай жеткізушілердің тең қолжетімділікте мұқият болуын қамтамасыз етеді. МӨЗ ең үлкен үлесі бес жеткізуші компанияға тиесілі, олар: ЖШС «Petrosan», ЖШС «ҚазМұнайГаз Өңдеу маркетинг», ЖШС «PetroleumOperating», ЖШС « LitaskoSA». Жоғарыда көрсетілген компаниялардың мұнай өңдеудегі жалпы көлемі 86% құрайды. Сондай-ақ, бұл компаниялар өткен жыл бойынша МӨЗ негізгі жөнелтілген өнімдерінің көп бөлігін қабылдап алушылар болып табылады: жанармай-88%, дизель отыны-86%, мазут-77%. Бұдан басқа толық анықталмаған және заңды шешілмеген мәселелердің бірі жеткізушілер арасындағы делдалдар. Осы мақсатта жер қойнауын пайдаланушылар мен МӨЗ ға дейінгі мұнай жеткізушілердің санын заңды түрде анықтап, мұнай өнімдерінің түпкілікті бағасынан төмендету.

Тағы бір мәселе құю станцияларындағы мұнай өнімдерінің сапасының төмендігі. Бұл мәселе сатылатын мұнай өнімдеріне мемлекеттік бақылаудың жоқтығы салдарынан ғана емес, сонымен қатар мұнай өнімдеріне бөлшек саудада шектік баға белгілеу ретінде көрінеді. Үкімет отынның жекелеген түрлеріне көтерме сатуда ғана емес, бөлшек саудада да шектік баға құру туралы мәселені қарастыруы қажет. Қазақстандағы қазіргі жоғарғы октанды жағар жанармай түрлерін өндіру көлемі ішкі сұранысты қанағаттандырмайды. Бұл негізінен, Ресей импортын бағамдайды. Тәуелділікті төмендету мәселесін шешу үшін Үкімет жұмыс істеп тұрған үш МӨЗ қайта құру және жаңғырту шараларын қабылдады. Қазақстанда жүзеге асырылып жатқан МӨЗ қай жаңғырту шаралары мұнай өнімінің сапасының едәуір жақсаруына, қоршаған ортаға зиянсыздығына, экологиялық класстың K5 талабына сай келетін жоғарғы октанды жанармаймен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді (Кеден одағы елдерінде аналог Еуро5) [18].

Үшінші - табиғи ресурстардан түскен қаражатты ұзақмерзімді келешекке жоспарлау. Қазақстан Республикасы Ұлттық қоры мемлекеттік сатудан түскен қаражатты «Теңізшевройл» кәсіпорнымен бірге пайдаланды. Қазақстанның Тәуелсіз Қоры Ұлттық Мұнай қоры деп аталады, 2000 жылы Президент жарлығымен құрылды.

Норвегиялық Мұнай қоры сияқты, Қазақстан Мұнай қорының активтері тұрақтандыру және жинақ портфельіне бөлінген. Қордың тұрақтандыру бөлігі жоғарғы өтімді ақша нарығын қаржыландырады және мемлекеттік бюджетті қолма қол ақша сомасымен қамтамасыз етеді. Жинақ портфельі белгіленген табыс мөлшеріндегі активтердің 75%, акциялардың 25% қаржыландырады. Merrill Lynch индексі негізінде басқарылады.

Мұнай қорының негізгі міндеттері ретінде экономикадағы артық мұнай қаржыларын алып тастау есебінен макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету және инфляция, тенгенің айырбас бағамын тежеу, сондай ақ табиғи ресурстарды онтайлы пайдалану болып саналады [19].

Қор байлықты болашақ ұрпаққа сақтаумен бірге, Үкіметтің экономикалық және саяси мақсаттарында қолдау көрсету үшін пайдаланылады. Қор 2012 жылы ҚазМұнайГаз мемлекеттік компаниясына Қашаған мұнай кенішін игеру жобасын іске асыру үшін 4млрд доллар шамасында несие берді.

Сонымен қатар, Қор жыл сайын ресми трансферттер есебінен ұлттық экономикаға инвестор болады, қазіргі уақытта оның көлемі жылына 6,8 млрд доллардан 9,2 млрд долларға өзгерді.

2012-2014 жылдары Президент Назарбаев инфрақұрылымға, экономиканы әртараптандыруға жәрдемдесуге, шағын бизнесті дамыту қордан ресми және арнайы мақсаттағы трансферттер үшін 20 млрд доллар бөлуді ұйғарды. Мемлекет басшысы Назарбаев Қор минималды мөлшерде ЖІӨ-нің 20% -дан кем емес мөлшерде тепе теңдікті сақтау керек деген жарлық шығарды.

2016 жылдың наурыз айындағы көрсеткіш бойынша Ұлттық қордың активтері 63,5 млрд долларды құрайды.

Төртінші – мұнай, газ өндіру және қайта өңдеу бойынша табиғатты қорғаушылар. Экономиканың мұнай, газ секторы қоршаған ортаға теріс әсері тұрғысынан елдегі алғашқы орындардың бірін алады. Мұнай, газ және газ концентраты кен орындарын игеру қоршаған ортаға және жер қойнауына келесідей техногенді әсер береді:

- Үлкен көлемдегі жер ресурсын ауыл шаруашылығында пайдалануға мүмкіндіктің болмауы;

- Тұщы суды өнеркәсіптік мақсатта қолдану;

- Мұнай фракциясының жеңіл булануы, ілеспе газдарды шырағданда жағу; балық шаруашылығы аумақтарына тоған салу;

- Қабаттағы сулар мен мұнайдың кездейсоқ төгілуі;

- Минералды жерасты қабатындағы судың ластанбауы үшін қайраңдарды тазалау;

- Мұнайдың аралық көшу әсерінен жер қойнауының және жерасты суларының ластануы.

Бар экологиялық және экономикалық механизмнің көрсетуі бойынша, мұнай газ саласының ағымдағы жай күйі жеткілікті түрде дамымағанын көрсетеді. Бір жағынан, экологиялық экономикалық тиімділікті арттыру мұнай ресурстарын игеруге ықпал етпейді. Екінші жағынан, нарықтық қатынастағы кәсіпорындардың мүддесіне жауап бермейді. Қорытындылай келгенде, нарықтық бәсекелестік өмірде экологиялық таза, прогрессивті, аз қалдықты технологияларды дамыту қажеттігіне әкеп соқтырады [20].

Осыған байланысты, мұнай ресурстарын барлауды дамытудағы іргелі іс шаралардың бірі болып көгалдандыру болуы тиіс және экотехника, экоқызмет көрсету саласының болуы. Бірақ бұл үшін мемлекет ресурстарды бөлуге арналған басымдықтарды өзгерту үшін тиісті нарықтық реттеушіні құруы тиіс.

Болашақта мұнай газ секторын басқаруды одан әрі жетілдіру, өнеркәсіпті ұтымды және тиімді басқару Қазақстан Республикасы Үкіметі алдындағы міндет болады.

Мұнай газ секторын басқару жалпы мемлекеттік және экономикалық құрылымды басқарудан оқшау қарастырылмауы тиіс. Қазіргі таңда нарықтық жағдайда экономикалық өмірдің болжалдылығы мен барынша нақтылығы, мемлекеттік деңгейде оңтайлы моделін қалыптасырып келе жатыр. Сөзсіз, осы мұнай газ саласындағы түрлендірулер, мемлекеттік стратегия ретінде қарастырылады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Қазақстандағы дәлелденген мұнай қоры 30 млрд баррельге бағаланып отыр. Есеп беру «2016 жылғы энергетика саласына шолу» ВР компаниясы. 2016 ж /https://liter.kz/ru/news/show/20795-dokazanny_zapasy_nefti_v_kazahstane_ocenivayutsya_v_30_mlrd_barr

[2] https://www.iea.org/bookshop/723-World_Energy_Statistics_2015

[3] Национальный нефтегазовый бренд, Казахстанская правда, 2014, 14 сен. С. 6

[4] Тасекеев М., Васильянова Л. Новые проекты нефтедобычи, Промышленность Казахстана. 2012, № 6 (75), С. 37-40.; 37

[5] Қазақстан Республикасы Президентінің халқына жолдауы – ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев. Стратегия «Қазақстан-2050» Астана, Ақорда 2012 жыл

[6] Егоров О.И., Чигаркина О.А., Баймуканов А.С. Нефтегазовый комплекс Казахстана: проблемы развития и эффективность функционирования. Алматы: Атамұра, 2003, 536 с.

[7] Назарбаев Н.А. Через кризис к обновлению и развитию: Послание Президента РК народу Казахстана, Мысль. 2009, № 4, С. 2-11.

[8] Кубеева А.Е. Анализ нефтегазового комплекса Республики Казахстан и его диверсификация, Вестник КарГУ, 2011, № 4, С. 5-9.

- [9] Насыров А.Ф. Управление финансовыми результатами деятельности предприятий нефтегазового комплекса, Вестник Университета (Государственный университет управления). Москва. № 2, 2012 г., 0,8 п.л.
- [10] Насыров А.Ф. Основные проблемы функционирования предприятий нефтегазового комплекса и методика их решения, Микроэкономика. Москва. № 5, 2011 г., 0,6 п.л.
- [11] Устименко А. Нефтегазовый сектор Казахстана: итоги развития, Промышленность Казахстана. 2008, № 4(49), С. 12-13.
- [12] Сакенов М. Казахстан — надежный поставщик углеводородов на мировые рынки, Промышленность Казахстана. 2009, № 4(55), С. 14-18.
- [13] Нурсултанова С.Н. Методика поисков и разведки месторождений полезных ископаемых (нефть и газ): Учеб. пособие. Астана: Фолиант, 2008, 184 с.
- [14] Байтанаев С. Будущее углеводородов, Деловой Казахстан. 2009, 9 окт., № 39 (186), С. 6.
- [15] Бутырина Е. Для Казахстана как внутриконтинентального государства вопросы обеспечения стабильности транзита углеводородов имеют принципиальное значение, Панорама. 2009, № 39, С. 12.
- [16] Бутырина Е. Строительство нефтепровода Ескене-Курьк предположительно начнется в 2010 году, Панорама, 2009, 24 апр. № 15, С. 9.
- [17] Зыков В.М., Потапов В.И., Леонтьева Л.В., Грехов И. Т. Экономика комплексного использования энергетического сырья, М.: Недра, 1988. 60 с.
- [18] http://www.opec.org/opec_web/flipbook/MOMR%20January%202017/MOMR%20January%202017.html#6
- [19] Бутырина Е. Ценовые спекуляции на внутреннем рынке нефтепродуктов продолжатся до тех пор, пока государство не увеличит свое присутствие хотя бы вдвое, Панорама, 2009, 3 апр. № 12, С. 12.
- [20] Каренов Р.С. Нефтяной комплекс Казахстана как базис реализации стратегии диверсификации отечественной экономики, Вестник КарГУ, 2011, № 4, С. 5-9.

REFERENCES

- [1] Kazakhstan's proven oil reserves are estimated at 30 billion bbl. BP's report "Review of the energy sector for the year 2016". https://liter.kz/ru/news/show/20795-dokazanny_zapasy_nefti_v_kazahstane_ocenivayutsya_v_30_mlrd_barr
- [2] https://www.iea.org/bookshop/723-World_Energy_Statistics_2015
- [3] National oil brand // Kazakhstanskaya Pravda. 2014. 14 sept. P. 6.
- [4] Tasekeev M., Vasiliyanova L. New oil production projects // Industry Of Kazakhstan. 2012. № 6 (75). P. 37-40.; 37
- [5] Address by the President of the Republic of Kazakhstan, Leader of the Nation, N.Nazarbayev "Strategy Kazakhstan-2050": new political course of the established state". Strategy "Kazakhstan-2050" Astana 2012.
- [6] Egorov OI, Chigarkina OA, Baymukanov AS, Oil and gas complex of Kazakhstan: problems of development and efficiency of functioning. Almaty: Atamura., 2003, 536 p.
- [7] Nazarbayev NA Through the crisis to renewal and development: the address by the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan, Mysl, 2009, № 4, p. 2-11.
- [8] Kubeev AE, Analysis of the oil and gas complex of the Republic of Kazakhstan and its diversification, Bulletin of the Karaganda State University, 2011, № 4, p. 5-9.
- [9] Nasyrov A.F. Management of oil and gas enterprises financial performance, Bulletin of the University (State University of Management). Moscow, № 2, 2012.
- [10] Nasyrov A.F. The main problems of the functioning of oil and gas industry enterprises and the methods for their solution, Microeconomics. Moscow. № 5, 2011, 0.6 pl.
- [11] Ustimenko A. Oil and gas sector of Kazakhstan: development results, Industry of Kazakhstan. 2008, No. 4 (49), p. 12-13.
- [12] Sakenov M. Kazakhstan is a reliable supplier of hydrocarbons for world markets, Industry of Kazakhstan. 2009, No. 4 (55), p. 14-18.
- [13] Nursultanova S.N. Methods of prospecting and exploration of mineral deposits (oil and gas): ucheb. posobiye. Astana: Foliant, 2008, 184 p.
- [14] Baytanayev S. The Future of Hydrocarbons, Delovoy Kazakhstan. 2009, October 9, No. 39 (186), p. 6.
- [15] Butyrina E., The issues of ensuring the stability of hydrocarbon transit are importante for Kazakhstan as an intercontinental state, Panorama. 2009, No. 39, P. 12.
- [16] Butyrina E. The construction of the Eskene-Kuryk oil pipeline is expected to begin in 2010, Panorama, 2009, 24 Apr. № 15, p. 9.
- [17] Zykov VM, Potapov VI, Leont'eva LV, Grekhov IT, The economics of integrated use of energy sources, M. : Nedra, 1988. 60 p.
- [18] http://www.opec.org/opec_web/flipbook/MOMR%20January%202017/MOMR%20January%202017.html#6
- [19] Butyrina E. Price speculation in the domestic market of petroleum products will continue until the state does not increase its presence at least twice, Panorama, 2009, Apr. 3. № 12, P. 12.

[20] Karenov RS, The oil complex of Kazakhstan as a basis for the implementation of the strategy of diversifying the domestic economy, Bulletin of the Karaganda State University, 2011, No. 4, P. 5-9.

А.А. Рамазанов¹, А.К. Кажмуратова², Ж.М. Тымбаева³

¹Центрально-Азиатский университет, г. Алматы, Казахстан;

^{2,3}Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И.Сатпаева
ramazanov_altay@mail.ru; aigerim_k71@mail.ru; zhaziral@list.ru

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ НЕФТЯНОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Успехи, достигнутые Казахстаном в освоении нефтегазовых месторождений, заложили основу для динамичного роста его экономики. В последние годы развитие нефтегазового комплекса происходит с участием иностранных фирм, так как стратегия использования углеводородных ресурсов основывается на привлечении долгосрочных инвестиций и современных технологий, сооружении экспортных трубопроводов, создании энергетической инфраструктуры. Сегодня Правительство Казахстана в своей политике делает ставку на расширение роли государства в нефтегазовых проектах, большую прозрачность в деятельности иностранных инвесторов, усиление их ответственности в социальной сфере и местном содержании. Глава государства поставил новую задачу по созданию более эффективной системы управления углеводородными ресурсами для сохранения их устойчивой добычи и экспорта до 2050 года. В докладе рассмотрены основные направления развития нефтегазовой промышленности, основными из которых являются: Национальная компания «Казмунайгаз», обеспечение притока инвестиций в отрасли нефтегазовой промышленности, развитие сферы оборота нефти и продуктов ее переработки, Национальный Фонд Республики Казахстан. В процессе исследования были проанализированы разработанные Правительством программные документы, посвященные развитию нефтегазового сектора.

Ключевые слова: нефть, экспорт, нефтегазовый комплекс, инвестиции.